

CARIEN VAN BEEK

Verzet en SS

Het verzwegen verleden van een vader

CARIEN VAN BEEK

Verzet en SS

Het verzwegen verleden van een vader

*voor George
en de generaties na hem*

Der Wahn ist kurz, die Reu' ist lang

FRIEDRICH SCHILLER, 1800

Woord vooraf

Wezenloos tuur ik naar de toetsen van mijn piano. Opeens zie ik er zwarte en witte mensen in, dat vreselijke onderscheid dat ten grondslag lag aan *entartete Musik* en *entartete Kunst*. Ontaard, *entartet*, is een begrip dat Hitler cum suis tot het uiterste doorvoerden. Eerst in hun propaganda en vervolgens in de naziwetten die ‘ontaarde’ mensen uitsloten. *Entartet*, dat is zoiets als alleen de witte toetsen gebruiken omdat de zwarte toetsen geen recht op leven zouden hebben. Vreemd en onnatuurlijk. Het samengaan van wit en zwart schuurt en botst maar is ook harmonieus en ontroerend. De zwarte toetsen niet gebruiken, dat is pas ontaard.

Ik bonk en ram er wat op los tot ik een melodie hoor ontstaan die verwondering oproept. Ik noteer: D, E, B, A, Gis. Die zwarte Gis doet het. Dit past bij mijn graven naar het oorlogsverleden van mijn vader George. Dieper en dieper. Debagis.

Op de piano ligt zijn viool met daarnaast een kaart van een vioolspelende vrouw. Cecilia flitst het door mijn hoofd, de patroonheilige van muziek en zang. Cecilia, de dochter van George. Cecilia Debagis wordt de naam die ik nodig heb om te mogen citeren uit het strafdossier van George dat in het Nationaal Archief van Den Haag ligt. Bovendien bescherm ik zo de namen van andere mensen in de brieven, het dagboek, de processen-verbaal, verklaringen en gerechtelijke stukken uit dat dossier. En dus zijn de namen in dit boek verzonnen. Alleen bekende en publieke figuren, auteurs, plaatsnamen en wetenschappers die over de Tweede Wereldoorlog schrijven, dragen hun echte naam. Mocht er een familie Debagis bestaan, dan hebben zij niets te maken met dit waargebeurde verhaal.

Donkere wolken

‘Als jullie in Engeland willen gaan wonen, is op huwelijkse voorwaarden trouwen verstandiger dan het samenlevingscontract aanpassen.’ Jeroen en ik kijken elkaar aan. Hoogstens twee seconden. En dan zeggen we ‘ja’. Ja tegen elkaar, ja tegen het huwelijk. De notaris staat op, zijn schaduw valt over de papieren. Hij feliciteert ons.

We fietsen direct door naar het gemeentehuis en prikken de eerst beschikbare datum, 26 juli, de laatste maandag van die maand. Volgens sommigen moet niet de verjaardag van de koningin of de koning de nationale feestdag van Nederland zijn, maar de 26e juli. Op die dag in 1581 is immers de ‘Acte van Verlatinghe’ getekend waarmee de opstandige gewesten van de Noordelijke Nederlanden zich konden afscheiden. Eindelijk vrij! Eindelijk een einde aan de Spaanse overheersing.

We informeren familie en vrienden over onze plannen en besluiten het simpel te houden. Geen cadeaus, liever hulp bij de voorbereidingen. Mijn mediamieke vriendin Roos zal de corsages maken. Half juni krijg ik een mailtje van haar dat niets te maken heeft met ons aanstaande huwelijk. Het bevat slechts één vreemde vraag: ‘Heb je iets met Rusland?’

‘Niets,’ schrijf ik terug, ‘behalve dat ik er wel eens was voor mijn werk. In de Sovjettijd nog. En dat we er wodka moesten drinken. Veel wodka. In één teug. Proost... *Zazdarovje*.’ Ik iets met Rusland? Ik begrijp niet wat ze bedoelt. Zij ook niet, blijkt al snel. Ze had het zomaar ‘doorgekregen’.

Ondertussen bereiden Jeroen en ik de verjaardag van mijn moeder Gerda voor.

‘We hebben twee verrassingen voor je,’ kondig ik aan ‘maar je moet er wel voor naar ’t Gooi komen.’ Mijn moeder woont alweer dertien jaar in Brabant, waarvan twaalf als weduwe. Brabant is een beladen onderwerp geworden tussen ons. Na jaren in ’t Gooi waar mijn broertje Frans op zesjarige leeftijd overleed aan een hersentumor, verhuisden Gerda en George plotsklaps naar ons vakantie-huis in Zuid-Frankrijk. Voorgoed. Ik studeerde nog.

Twintig jaar later kwamen ze terug. Niet naar ’t Gooi maar naar een deel van Brabant waar Gerda niet eens vandaan kwam. Ze vestigden zich in een huurflat voor welgestelde ouderen met dijken van pensioenen. Mijn Amsterdamse vader was liever teruggegaan naar ’t Gooi waar hun kennissen, vrienden en dochter woonden. Maar zoals bijna altijd deed hij wat zij wilde. Toen hij amper een jaar later overleed, begon Gerda zo snel mogelijk zijn spullen op te ruimen, weg te geven of te verkopen. Ook zijn viool die ze hem in het begin van hun huwelijk had gegeven.

‘Wat? Nee, niet zijn viool, niet zijn ziel, zijn bron. Die verkoop je niet,’ was mijn reactie. Ik nam het instrument mee en zette het op de piano waar ik als kind al op speelde, soms begeleid door mijn vader. Zijn viool was mijn erfenis, wel met een barst erin.

Het lukt, Gerda komt naar ’t Gooi voor haar verjaardag. Voor overdag hebben we vooral Gerda’s Gooise vrienden van vroeger uitgenodigd. Jeannette, het enig nog levend Brabantse schoon-zusje, belt op het laatste moment af. Ze voelt zich niet goed genoeg voor de rit naar ’t Gooi.

De twee verrassingen zijn kaartjes voor het midzomer open-luchtconcert in ‘Rust Wat’ te Blaricum en de komst van familie van vaders kant, onder wie achterneef Kees, ooit een vooraanstaand lid van het Koninklijk Concertgebouworkest. Sinds de dood van George hebben we die tak niet meer gezien. Omdat het nooit zo boterde tussen Gerda’s Brabantse en Georges Amsterdamse familie, vierden we feesten meestal apart. Kristal, zuiver linnen en diners voor Gerda’s kant, koffie met taart en borreltje toe voor die van mijn vader. Maar de 85ste verjaardag van mijn moeder en

het optreden van het Nederlands Blazers Ensemble waaraan Kees ook verbonden was, lijken mij een uitgelezen gelegenheid voor het aanhalen van banden met het muzikale deel van zijn familie. Muziek als de sleutel voor harmonie.

Het is zacht en zwoel zomerweer als we op weg naar het concert langs het voormalige huis van de opa en oma van Kees lopen. 'George vertelde me ooit dat hij daar een tijdje ondergedoken heeft gezeten om te ontkomen aan de verplichte arbeidsdienst. Mooi opgeknapt, hè?'

Kwakende eenden in de vijver rondom het eilandje waar het Ensemble plaats heeft genomen, accentueren de stilte van de avond. Aalscholvers trekken zwarte strepen tegen de rode lucht. Hoog op een trap gezeten declameert Bart Moeyaert een gedicht alsof hij de hemel wil bereiken. Tussen twee muziekdelen door fluistert Kees in mijn oor: 'Dat verhaal over jouw vaders onderduik bij opa en oma klopt niet hoor. Hij was een landverrader. Hij heeft gevochten in Rusland.'

De hoboïst bevochtigt het rietje met zijn lippen en zet opnieuw aan. Ik hoor niet wat hij speelt, wel die ene vraag van Roos. Wat heb je met Rusland? Niets. Niets? De hemel donkert voor mijn ogen. Dat is toch niet mogelijk. Mijn vader, gevochten in Rusland, tijdens de Tweede Wereldoorlog? George met zijn vrolijke aard, altijd positief, met de lange, slanke handen van een pianist, een violist, een kleinkunstenaar, een tekstschrijver, een liedjesdichter in het Rusland van Stalin, Rode Leger, Stalingrad. 'Hij is met het Duitse leger meegetrokken naar het oostfront,' vult Kees aan in de volgende onderbreking tussen de muziekstukken. 'Na de oorlog moest hij daarvoor naar Kamp Vught.'

Naar het oostfront? Operatie Barbarossa? Was dat niet de blitzkrieg die mislukte, in de zomer van 1941. In mijn hoofd verdringt de *Eroica*, de dramatische dodenmars van Beethoven, de veel lieflijker klanken van het Blazersensemble. Mijn ogen volgen de vogels, dansende noten, donkere druppels. Er glijdt iets nats over mijn van Kees' afgewende wang.

Als mijn moeder de volgende ochtend terug wil naar Brabant, manoeuvreer ik haar in een hoek van de keuken. ‘Wat heeft George eigenlijk gedaan in de oorlog? Jullie zeiden altijd dat hij ondergedoken heeft gezeten. Onder meer bij oom Gerardus naar wie hij is vernoemd, de opa van Kees, maar die zei...’

‘Ja, ja, daar zat ie, geloof ik, maar... het is allemaal zo lang geleden. Ik heb je vader pas na de oorlog leren kennen, in de jaren vijftig. Ik weet er niks van, ik was er niet bij. Dat is allemaal van vóór mijn tijd met hem. Heb ik alles? Ik moet nu weg. Ik heb mijn schildersgroepje vanmiddag en de kaartclub vanavond, die kan ik niet in de steek laten. En ik moet nog een boodschap doen.’

‘Wilde je dan niets weten over het verleden van je man?’

Gerda rommelt wat in haar handtas, vist de autosleutels eruit en opent de keukendeur. Voor ik het doorheb, zit ze achter het stuur van haar auto. Bij het achteruitrijden botst ze tegen de boom die daar al honderd jaar staat. Deukje in haar autonummerplaat. Nog diezelfde middag belt ze: ‘Jeannette is overleden. Over een dag of vijf zal de begrafenis wel zijn.’

Jeannette, de echtgenote van mijn peetoom Sjef, de broer van Gerda.

‘Ik zal er zijn. Kom jij ook? Voor jou is het niet al te ver. Jij bent al in Brabant.’

Zalig zijn de doden

De avond vóór de begrafenis gaan Jeroen en ik naar *Ein deutsches Requiem* van Brahms in het Concertgebouw. Hoe toepasselijk. De eerste negentiende-eeuwse uitvaartmuziek waarvan de teksten niet meer in het Latijn zijn maar in het Duits. De inhoud ervan is totaal anders. Tot dan toe wees een requiem de mensen op de dag des oordeels die komen zou. Brahms daarentegen probeert degenen die achterblijven te troosten met het uitzicht op de toekomstige hereniging van geliefden. Ik wil het eerste deel uit dat requiem op mijn eigen uitvaart laten horen. George had diezelfde wens, weet ik nu. Toch heeft die muziek toen niet geklonken. Gerda was het vergeten!

‘Met meer dan duizend mensen is dit concert postuum ook voor George,’ fluister ik als we de Grote Zaal binnenlopen. ‘Gek hè, dat vader en ik dezelfde voorkeur hadden. Zo sterk was mijn band met hem nu ook weer niet.’

Hoewel... op het moment dat hij bezweek aan zijn hartaanval, stopte het gouden horloge dat ik van hem kreeg, met tikken. De juwelier die het naderhand opknapte, had er een verklaring voor. ‘Het komt wel vaker voor bij mensen die een bloedband met elkaar hebben. Het is alsof je weet wat er met de ander gebeurt, ook al is die fysiek ver weg op dat moment.’

Het orkest installeert zich. Een violist frummelt nog wat aan het zwarte lapje onder zijn kin. Even houdt hij het instrument met de hals naar de grond gericht, alsof hij een buiging maakt. *Selig sind, die da Leid tragen...* zingt het Groot Omroep Koor, voor mijn oren net iets te hard. De begeleiding door de violen komt pas bij het tweede deel. De zangers staan opgesteld naast het majestueuze

Maarschalkerweerdorgel, dat hoog uittorent boven de musici. De koorleden dragen de in zwart gebonden partituur in hun opgevouwen handen, de vingers gespreid als de vleugels van de vogels tegen de zwarte lucht van het openluchtconcert. Die intermediairs tussen aarde en hemel, tussen dood en leven, tussen verdriet en troost. Ik schokschouder een beetje en heb het gevoel dat George nu bij me zit. Met zijn arm om me heen. Voorzichtig leg ik mijn hand op mijn linkerschouder. *Selig sind die Toten...*

Op de dag van Jeannettes begrafenis is het broeierig warm. Onweer op komst. Op mijn moeder hoeven we niet meer te wachten. ‘Het is me te heet,’ laat ze telefonisch weten. ‘Ik voel me niet goed, ik kom niet.’

In de kerk is het koel. Er is veel volk, niet alleen vier generaties familie, maar ook vrienden, kennissen en voormalige zakenrelaties. Jeannette en haar man Sjef waren belangrijk voor het dorp waar mijn moeders familie vandaan komt. Als werkgevers én weldoeners. Met hun overlijden komt een einde aan een ietwat feodaal stelsel. Een van de sprekers roemt Jeannette om haar gastvrijheid en het bijstaan van haar man in de oorlogsjaren. Sjef nam risico’s terwijl ze al kinderen hadden. Hij was actief in het verzet en liet Canadese piloten onderduiken op de zolder van zijn ouderlijk huis. Jaren later heeft prins Bernhard hem daarvoor het verzetskruis opgespeld. Ik ken de verhalen over sigarenruil, varkens, boeren en buitenlui wel. In een jubileumboekje over het familiebedrijf staat dat mijn peetoom de fabriek tijdens de oorlog draaiende wist te houden door zich aan te passen en zogenaamd mee te werken met de Duitsers. In werkelijkheid misleidde hij hen met smoesjes dat reeds betaalde leveringen verloren waren gegaan bij een treinontsporing. Zo had hij weten te regelen dat de werknemers hun gezinnen konden blijven onderhouden.

Bij het graf is er de traditionele traan, bij de borrel de gebruikelijke lach, gevolgd door een diner in familiekring. Tegenover mijn disgenoten uit ik mijn verbazing over het feit dat er meer over Sjef

en zijn verzetsdaden is gesproken dan over Jeanette, de overledene.

‘Ja, ons vader zat in het verzet, maar die van jou was een NSB’er,’ flapt mijn nichtje Joyce eruit. Iedereen verstijft. Van schrik slaat ze een hand voor haar mond

‘Oh, mijn God, ik dacht dat je inmiddels wel op de hoogte was. Bij ons weet iedereen dat jouw vader een NSB’er was. Dat wist je niet? Je weet het niet! Ik, ik, ik, oh sorry, sorry, ik had dit nooit mogen zeggen.’

Jeroen pakt mijn hand, die ondanks de vochtige hitte koud aanvoelt. Op de achtergrond bewegen pratende, etende en drinkende mensen als in een stomme film. Een merel zingt zijn laatste lied. Joyce legt haar hand op mijn schouder. ‘Lieve Cecilia, je vader was fout in de oorlog. Ons vader heeft het zelf verteld maar we mochten er nooit over spreken. Dat was verboden. Je weet toch dat jouw vader na de oorlog bij het advertentiebureau van Herman in Eindhoven werkte?’

‘Nou, en?’

‘Dat is het bewijs. Zij waren *Alte Kameraden* uit de oorlog.’

‘Hoe bedoel je?’

‘Het verleden van Herman ken je dus ook niet? Hij was een vooraanstaand NSB’er met contacten op het hoogste niveau. Tijdens de oorlog was hij als chef Pers en Propaganda verantwoordelijk voor alles wat er bij de radio gebeurde. In de jaren dertig waren onze grootouders nog onder de indruk van zijn creativiteit en die van zijn vrouw. Herman was goed in het bedenken van reclamecampagnes, zij een excellent ontwerper. Maar toen had de Nationaal Socialistische Beweging nog een min of meer sociaal karakter. Later werd dat allemaal anders. Toen Herman over de kaart van Europa zei dat Hitler dat hele gebied ging veroveren, wilde onze opa hem niet meer ontvangen. Zulke onzin ging hem te ver.’

‘Toen opa in 1942 stervende was,’ kwam een ander nichtje tussendoor, ‘zou hij gezegd hebben over Herman: “D’unne dieè komt er niet meer in.”’

‘Maar Joyce, jouw ouders waren toch ook bevriend met Herman en zijn vrouw, misschien voor en tijdens maar in ieder geval na de oorlog?’

‘Ja, dat klopt. Ons vader vond dat Herman na zijn internering als politiek delinquent weer kon werken voor de fabriek, want “fout” zijn was relatief en had meerdere kanten. Dat heeft hij ons altijd voorgehouden.’ Ze zegt het een beetje verontschuldigend. Op de relatie met Herman tijdens de oorlog reageert ze niet. De fabriek kon blijven draaien en leverde ook aan de Duitsers die daarvoor betaalden. George daarentegen bleef oom Sjef ‘fout’ vinden. Hoezo eigenlijk? Waarin was mijn vader anders fout dan Herman? Zijn er meer kanten aan fout-zijn?

‘Een familiebedrijf in oorlogstijd runnen zal best moeilijk zijn geweest,’ probeer ik nog. Wat de een aanpassen noemde was voor de ander collaboreren. Het Grote Grijs Gebied. Complex en veelkleurig.

Joh, dat weet ik allemaal niet.’ Joyce haalt haar schouders op. ‘Herman heeft net zoals jouw vader in Kamp Vught gezeten en daar is hij door een bewaker in zijn hand geschoten. Ons vader heeft toen een brief geschreven aan het militaire gezag dat ze de geïnterneerden slecht behandelden... dat zoiets niet paste. Handen zijn geen schietschijven. Na de internering hebben mijn ouders het gezin van Herman in huis genomen en bedachten ze een financiële regeling zodat hij zijn eigen communicatiebedrijf kon starten. Jouw moeder heeft daar ook nog geld in gestoken.’

‘Ja, dat wist ik, maar niet dat Herman een vooraanstaande NSB’er was.’ De wolken boven ons worden donkerder en donkerder. De eerste druppels vallen. Nu Joyce eenmaal begonnen is, blijft ze spuien.

‘Toen onze ouders hun 25-jarig huwelijksfeest vierden in de jaren zestig, zouden jouw vader en Herman elkaar weer ontmoeten. We hielden onze adem in. Zouden die twee elkaar in de haren vliegen en het feest bederven? Maar oom George en Herman begroetten elkaar hartelijk... Dat was een duidelijke aanwijzing voor

hun gezamenlijke NSB-verleden. Joh, troost je, het is maar geschiedenis. En het is het verhaal dat ons vader vertelde, *his story*. Als je meer over je vader te weten wilt komen, moet je je licht eens opsteken bij het NIOD, het Nederlands Instituut voor Oorlogsdocumentatie in Amsterdam. Hij staat vast in *Volk en Vaderland*, het blad van de NSB.'

De zwijgplicht van mijn nichten heeft meer dan een halve eeuw standgehouden, tot op deze broeierige begrafenis op een zonovergoten zomerdag. Eentje die met fel hard licht zijn zwarte schaduw vooruit heeft geworpen.

'Jeroen, ik wil naar huis.' Hij geeft me zijn zakdoek.

In de auto vertel ik hem dat ik morgen met hem mee wil rijden naar de kust. Ik moet even alleen zijn.'

Onderweg wedijveren donder en bliksem om aandacht.